

RUŞÇADA ÖTÜMLÜLEŞME VE ÖTÜMSÜZLEŞME SÜREÇLERİ

VOCALIZATION AND DEVOCALIZATION IN RUSSIAN

Zulfiya ŞAHİN

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, sahinz@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 14 Mart 2024
Kabul edildiği tarih: 25 Mayıs 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2024

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 14 March 2024
Date accepted: 25 May 2024
Date published: 25 June 2024

Anahtar Sözcükler

Ötümlüleşme; Ötümsüzleşme;
Sesbilgisi; Rusça; Ünsüzler; Ötümlü;
Ötümsüz

Keywords

Vocalization; Devocalization;
Phonology; Russian; Consonants;
Voiced; Voiceless

DOI

10.33171/dtcfjournal.2024.64.1.23

Öz

Her dil özgün bir ses yapısına sahiptir. Sesler sözcükte yan yana gelerek birbirini etkiler ve bu etkileşim sonucu ses seviyesinde gerçekleşen süreçler meydana gelir. Yapılan çalışma, Rusçanın ünsüzler dizgesinin belirgin özelliklerinden olan ötümlüleşme ve ötümsüzleşme süreçlerinin kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Araştırma, literatür incelemesi, betimleme, ses seviyesinde gerçekleşen süreçlere ilişkin veri analizi yöntemlerine ve karşılaştırmalı dilbilimde kullanılan yöntemlere başvurarak Rusçadaki ötümlü ve ötümsüz ünsüzler arasındaki etkileşimi derinlemesine incelemektedir. Çalışmada ötümlü/ötümsüz ünsüz sınıflandırması, konumsal ötümsüzleşmenin, benzeşme sonucu ötümlüleşmenin ve ötümsüzleşmenin yanı sıra ses seviyesinde gerçekleşen süreçlerin düzensizliklerine de odaklanılmaktadır. Özellikle ötümsüzleşme süreci üzerindeki yan boğumlanmanın ve Eski Rusçada var olan gırtlak patlamalı [ ] ünsüzünün etkisi incelenmektedir. Bununla beraber çalışmada Rusça ve Türkçe arasındaki ötümlü/ötümsüz ünsüz özelliklerinin karşılaştırmalı analizi yapılarak iki dizge arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmektedir. Çalışma, her iki dilin ses özelliklerinin dil öğrenim sürecine nasıl etki ettiğine dikkat çekerek Rusça öğrenenlerin potansiyel seslendirme zorluklarının daha kolay aşılması için tavsiyeler içermektedir. Çalışmadaki bilgiler hem kuramsal hem uygulamalı kullanıma uygun olup hem Rusça Sesbilgisi derslerinde hem öğrencilerin Rusçada bulunan sesleri seslendirme yetilerini geliştirmesine odaklanan uygulamalı derslerde kullanılabilir. Sonuç olarak sunulan çalışma Rusçada ötümsüzleşme ve ötümlüleşme süreçlerini ayrıntılı bir biçimde ele alarak konuyu dizgeleştirmeyi hedefleyen mütevazı bir denemedir. Çalışmada ötümsüzleşme ve ötümlüleşme süreçleri, Rus sesbilimsel geleneği ve günümüze değin ilgili alanda geliştirilen kuramlar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Abstract

Every language has a unique sound structure. Sounds come together in words and affect each other, and as a result, phonological processes occur. This study offers a comprehensive analysis of the vocalization and devocalization, which are the distinctive features of the consonant system of Russian. The research explores the interaction between voiced and voiceless consonants in Russian through literature review, description, phonological data analysis and comparative linguistic methods. The study focuses on the voiced/voiceless consonant classification, positional devocalization, vocalization and devocalization as a result of assimilation, as well as the irregularities of phonological processes. In particular, the effect of coarticulation and the glottal plosive [ ] consonant in Old Russian on the devocalization is examined in detail. In addition, in the study, the similarities and differences between the two systems are determined by making a comparative analysis of the voiced/unvoiced consonant features between Russian and Turkish. By drawing attention to how the phonological features of both languages affect the language learning process, it includes recommendations for Russian learners to overcome potential vocalization difficulties more easily. The information in the study is suitable for both theoretical and practical use and can be used in Russian Phonology courses and in applied courses focusing on the development of students' phonological abilities. As a result, the presented study is a modest attempt that aims to systematize the subject by discussing the vocalization and devocalization processes in Russian in detail. In the study, vocalization and devocalization processes are discussed within the framework of the Russian phonological tradition and the theories developed in the relevant field until today.

Giriş

Konuşma dili sesleri¹, dildeki varlıklarını bir dizgi şeklinde sürdürür. Dizilmiş sesler konuşma akışı içinde tek taraflı veya karşılıklı olarak etkileşebilir. Sesler, etkileşim neticesinde özelliklerini yitirebildiği gibi farklı özellikler de kazanabilir. Konuşma dili seslerinin bu etkileşim süreçleri sesbilimde *sesbilgisel (ses seviyesinde gerçekleşen) süreçler* (Rus. фонетический процесс; İng. phonetic process) (Özsoy, 2004, s. 115) ya da *ses değişimleri* (Rus. фонетическое изменение; İng. phonetic change) (Ergenç ve Bekar Uzun, 2017, s. 259) olarak bilinir. Ancak konuşma sesleri birbirinden etkilenebildiği gibi, dilin genel ses yapısına bağlı olarak da değişkenlik gösterebilir. Bu değişimler de ses seviyesinde gerçekleşen süreçler çatısı altında yer alır.

Ses seviyesinde gerçekleşen süreçler her dilde var olan ve dilin ses özelliklerini yansıtan olgulardır. Bu olgulardan bazıları zaman içerisinde yazılı dile yansır ve yazılı dilin kurallar dizgesinde karşılığını bulur ancak bazıları sadece konuşma düzleminde kalarak sözlü dilin bir süreci olarak varlığını sürdürmeye devam eder. Yabancı dil öğretiminde, tüm seslendirme becerilerinin arasında yazılı dile yansımayan ve sadece sözlü dilde varlık gösteren ses seviyesinde gerçekleşen süreçlerin doğurduğu ses değişimlerinin öğrenimi ve bu yönde becerilerin edinimi en zor konulardandır. Yapılan çalışmada sözlü dile özgü ses değişimlerinin çatısı altında sınıflandırılan ve Rusça ünsüzler dizgesinin en belirgin özelliklerinden olan ötümsüzleşme (Rus. оглушение; İng. devocalization) ve ötümlüleşme (Rus. озвончение; İng. vocalization) olaylarını betimlemek amaçlanmaktadır. Ötümlü bir sesin ötümlülük özelliğini yitirmesi olarak nitelendirilebilen ötümsüzleşme, Rusçada iki farklı ses seviyesinde gerçekleşen sürecin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ötümsüzleşmenin tam tersi bir süreci ifade eden ötümlüleşme, ötümsüz ünsüzün ötümlülük özelliğinin edinimidir. Rusçada ötümlüleşme, sesbilgisel ortama bağlı olan ve benzeşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur. Sunulan çalışma, Rusçada ötümsüzleşme ve ötümlüleşme süreçlerini ayrıntılı bir biçimde ele alarak konuyu dizgeleştirmeyi hedefleyen mütevazı bir denemedir. Çalışmada ötümsüzleşme ve ötümlüleşme süreçleri, Rus sesbilgisi geleneği ve günümüze değin ilgili alanda geliştirilen kuramlar çerçevesinde ele alınmaktadır.

¹ Konuşma dilinden kasıt F. Saussure'ün *Course in General Linguistics* (1959) adlı eserinde ele aldığı dil (langue) ve söz (parole) ayrımındaki "söz" kavramıdır. İlgili terimin Türk dilbilim geleneğinde kimi zaman "söz", kimi zaman "konuşma dili" olarak kullanıldığı görülmektedir. Konuşma dili sesleri ise söz için gerekli olan seslerin çıkarılışıdır.

Yöntem

Yapılan çalışma, ses seviyesinde gerçekleşen süreçlere ilişkin verilerin detaylı analizi, örneklem incelemesi ve karşılaştırmalı analizler aracılığıyla Rusçada ötümlüleşme ve ötümsüzleşme olayının karmaşık doğasını aydınlatmaktadır. Çalışma, literatür araştırmasına dayanarak Rusçadaki ötümlü ve ötümsüz ses özelliklerinin genel koşullarını tanıttıktan sonra, ötümlü/ötümsüz özelliğe dayanan sınıflandırmayı ve bu özelliğin konuşma diline nasıl yansıdığını derinlemesine incelemeye odaklanmıştır. Araştırma, ötümlüleşme ve ötümsüzleşme olaylarını dizgeleştirmeye çalışırken, yabancı dil öğretiminde yeni yöntemler oluşturma amacına hizmet etmeyi hedeflemektedir. Türkçe ile yapılan karşılaştırmalar aracılığıyla, ana dili Türkçe olan öğrencilerin Rusça öğrenimi sırasında özellikle dikkat etmeleri gereken noktalara değinilmiştir. Çalışma, dilbilim teorilerinin pratik uygulamalara nasıl entegre edilebileceğine dair bir deneme niteliğindedir.

Ötümlü/Ötümsüz Ünsüzlerin Genel Özellikleri ve Sınıflandırılması

Ruşçanın sesbilimsel dizgesinde, ünsüzler arasında iki özellik kendini belirgin bir şekilde göstermektedir: damaksıllaşmış/artdamaksıllaşmış karşılıklı değişkeler ve ötümlü/ötümsüz karşılıklı değişkeler. Dünya dilleri içinde damaksıllaşmış/artdamaksıllaşmış karşılıklı değişkeler genellikle Slav dilleriyle sınırlıyken, ötümlü/ötümsüz karşılıklı değişkeler birçok dilde mevcuttur. Dünya dillerinde [β]/[v] ve [ɸ]/[f], [z]/[z] ve [c]/[s] gibi sürtünmeli karşılıklı çiftler görece daha nadir bulunurken, [ɹ]/[d] ve [ɽ]/[t], [ɔ]/[b] ve [ɲ]/[p], [r]/[g] ve [κ]/[k] gibi patlamalı ötümlü/ötümsüz değişiklikleri neredeyse tüm Hint-Avrupa dillerinde görülmektedir (Barhudarova, 2016, s. 9). Eğer ötümlü/ötümsüz karşılıklı değişkeler dünya dillerinde bu kadar yaygınlsa, Rusçada bu sesbilimsel olay neden bu kadar belirgin bir şekilde kendini gösterir ve Rusçadaki ötümlülük/ötümsüzlük olayının dünya dillerindekinden farkı nedir? Barhudarova, bu farkı üç temel özelliğe dayandırır: Bunlardan ilkinin nicel, diğer ikisini ise nitel olarak adlandırır ve her bir özelliğin Rusçanın yabancı dil olarak öğretiminde kendine özgü zorluklar oluşturduğunu vurgular (2016, s. 10). Rusçadaki ötümlülük/ötümsüzlük olgusunu daha iyi anlamak için bu olgunun genel koşullarına değinmekte fayda vardır.

Konuşma dili seslerinde temel ses veya ton kaynağı ses telleridir. Ünsüzlerin sesletimi sırasında ses tellerinin bağımsız hareketi, ünsüzlere ötümlülük özelliği kazandırır. Ancak ötümlülüğün temel kaynağının her zaman ses telleri olduğunu varsaymanın yanıltıcı olabileceği belirtilmelidir, çünkü diğer dillerde bu durum farklılık gösterebilir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, ünsüzlerin ötümlülük

özelliğine konuşma aygıtının gerginliği, sesletim süresi, seslerin aspirasyonlu² (Rus. *придыхание*; İng. *aspiration*) veya aspirasyonsuz oluşu, sessel çevre gibi faktörlerin belli oranda etki ettiğini kanıtlamıştır (Knyazev ve Pojaritskaya, 2006, s. 42; Kodzasov ve Kirilova, 200, s. 275; Barhudarova, 2016, s. 13).

Rusçada ötümlü ünsüzlerin ses tellerini titreştirmesi, sesletimin tüm süreci boyunca mutlak bir koşul oluşturur ve ünsüzlerin seslendirilmesine eşlik eder. Başka bir deyişle, Rusçadaki ötümlü ünsüzler tam ötümlüdür (Brizgunova, 1977, s. 34). Diğer dillerde ise, ses tellerinin titreşmesi sesin seslendirilmesinin tüm sürecine eşlik etmeyebilir (Krause ve Dittmers, 2017, s. 49). Örneğin Almanca veya Fincede titreşme, seslendirmenin sadece belli aşamalarında gerçekleşir ve bu durumlarda ünsüzler genellikle yarı ötümlü olarak değerlendirilir. Rusça öğretiminde ötümlü ünsüzlerin tam ötümlü olarak seslendirilmesi önemlidir, çünkü ana dili Rusça olanlar yarı ötümlü ünsüzleri çoğunlukla ötümsüz olarak algılar (Barhudarova, 2016, s. 12), bu da iletişim kopukluğuna yol açabilir. Türkçede de ünsüzlerin ötümlü olarak seslendirilmesi, Rusçadaki gibi ses tellerinin titreşmesiyle gerçekleşir (TDK, 2024). Rusça ve Türkçede ünsüzlerin ötümlü veya ötümsüz özellikleri anlamı ayırt edici fonematik niteliktedir. Bu özellik, ünsüzlerin sesbirimsel sınıflandırılmasına temel oluşturur. Türkçede [b]/[b] - [p]/[p], [c]/[dʒ] - [ç]/[tʃ], [d]/[d] - [t]/[t], [g]/[g] - [k]/[k], [z]/[z] - [s]/[s] gibi ötümlü/ötümsüz karşılıklı çiftler bulunur (Karaağaç, 2010, s. 90). Bu bağlamda, ana dili Türkçe olan öğrencilerin Rusça öğrenimi sürecinde, özellikle ötümlülük/ötümsüzlük konusunda Türkçenin genellikle pozitif bir etkisi olduğu görülür. Ancak Rusçadaki [ш]/[ʃ] - [ж]/[z] ve [ф]/[f] - [в]/[v] gibi karşılıklı çiftler ve damaksıllaşmış değişkelerin varlığı, ayrıca ötümlülük/ötümsüzlük özelliklerinin alışık olunmayan farklı sessel çevrelerde ve ünsüz yığılmalarında ortaya çıkması, Türk öğrenciler için bazı zorluklar oluşturabilir. Bu zorluklar, etkin dil pratikleri ve alıştırmalar sayesinde genellikle kısa sürede aşılabılır.

Rusçada ünsüzler ötümlülük/ötümsüzlük temelinde akıcı (Rus. *сонорный*; İng. *sonorant*) ve gürültülü (Rus. *шумный*; İng. *noisy*) olarak iki gruba ayrılır. Rus sesbilimsel geleneğine göre akıcı sesler grubuna akıcı [ʌ]/[ʰ]³, [ʌ']/[ʱ], [p]/[r], [p']/[rʰ], [j]/[j] ve genizsil [ɳ]/[n], [ɳ']/[nʰ], [m]/[m], [m']/[mʰ] ünsüzler dahildir. Akıcı ünsüzlerin ayrı bir grupta yer almasının temelinde eklemleme ve oluşum koşullarına bağlı olarak

² Soluklu sesler: Ses telleri birbirine tam olarak yaklaşmadığında solunan havanın bu ses telleri arasında sürtünmesiyle oluşan ünsüz sesleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

³ Burada ve sonrasında transkripsiyon (IPA uygun olarak) mavi renkte verilecektir. IPA uygun olarak transkripsiyon Pullum ve Ladusaw tarafından hazırlanan *Phonetic Symbol Guide* eseri baz alınarak verilmiştir (Pullum ve Ladusaw). Çalışmada transliterasyon kırmızı renk ile belirtilmiştir.

hava akımının çıkışı sırasında konuşma aygıtında türbülansın oluşmaması ve bundan kaynaklanan düzenli ses yani ton miktarının, düzensiz ses yani gürültü miktarına kıyasla daha fazla olması yatmaktadır. Dahası akıcı seslerin bu özelliği kimi sesbilimsel yaklaşımlarda onları yarı ünlüler olarak sınıflandırmaya neden olabilmektedir (Şahin, 2019, s. 130). Burada ünsüzlerde ötümlülüğün, sesbilimsel açıdan oldukça koşullu ve farklı ünsüzlerde değişkenlik gösterebilen bir özellik olduğunu unutmamak gerekir. Özetle ses tellerin titreşmesi bir ünsüzün sesletimi sürecinin başından sonuna kadar olabildiği gibi, sadece sesletimin başında veya sonunda da olabilmektedir. Yukarıda belirtilmiş olduğu üzere, Rusçada var olan ötümlü ünsüzlerin sesletimi, ses tellerinin eklemlenmeye eş zamanlı olarak sesletimin başlangıcından sonuna kadar titreşmesiyle gerçekleşir (Zinder, 1979, s. 122).

Gürültülü gruba dahil olan ünsüzlerde ise yine eklemlenme ve oluşum koşullarına bağlı olarak düzensiz ses miktarı yani gürültü daha fazladır. Ancak bilindiği üzere gürültülü ünsüzlerde de ses tellerinin titreşmesi sonucunda belli bir miktarda düzenli ses görülebilir. Bu durum gürültülü ünsüzlerin ikiye ayrılmasına neden olmaktadır: ötümlü gürültülü ünsüzler (Rus. звонкий шумный согласный; İng. voiced noisy consonant) ve ötümsüz gürültülü ünsüzler (Rus. глухой шумный согласный; İng. voiceless noisy consonant). Özetle ötümlü gürültülü ünsüzler hem düzensiz hem düzenli seslerden oluşan seslerdir, ancak bu ünsüzlerde düzenli ses miktarı düzensiz ses miktarına kıyasla daha azdır. Ötümsüz gürültülü ünsüzler ise sadece düzensiz seslerden yani sadece gürültüden oluşmaktadır, başka bir deyişle bu grup ünsüzlerin sesletimi sırasında ses telleri rahat konumda bulunmaktadır.

Akıcı ünsüzlerin yüksek miktarda düzenli ses içermeleri, bu grup ünsüzlerin spektral görüntülerinin, ünlülerin spektral görüntülerine benzemesine neden olmaktadır. Rusçada yan akıcı olan [ʌ]/[t̪] ve [ʌʹ]/[t̪ʹ]’nin belirgin spektral özelliği yüksek frekanslı F₃ ve düşük frekanslı F₂’dir. Çarpmalı [p]/[r] ve [pʹ]/[rʹ] seslerinin belirgin spektral özelliğini oldukça kısa (25 ms’den kısa) aralıklar oluşturmaktadır. Rusçanın tek orta dil ünsüzü [j]/[jʹ]’nin formant değerleri ise [ɲ]/[i]’ye oldukça yakındır, ancak aradaki temel farkı düzensiz sesler (gürültü) oluşturmaktadır. Genizsil [ɲ]/[n], [ɲʹ]/[nʹ], [m]/[m] ve [mʹ]/[mʹ]’nin oluşumunda hava akımı, burun boşluğu gibi geniş bir yankılayıcıdan geçerek güçlü rezonansa neden olmaktadır (Knyazev, 2017, s. 95).

Rusçada 27⁴ ünsüz sesbirimi gürültülü ünsüzler ulamını oluşturmaktadır. Gürültülü ünsüzler çatısı altında 16 sesbirim ötümsüz gürültülü ünsüz kümesini, 11 sesbirim ise ötümlü gürültülü ünsüz kümesini oluşturur. Böylelikle Rusçada [п]/[p], [п']/[pʲ], [ф]/[f], [ф']/[fʲ], [к]/[k], [к']/[kʲ], [т]/[t], [т']/[tʲ], [с]/[s], [с']/[sʲ], [ш]/[ʃ], [х]/[x], [х']/[xʲ], [ч]/[tʃ], [ц]/[ts], [щ']/[ɕ] **ötümsüz gürültülü ünsüz**; [б]/[b], [б']/[bʲ], [в]/[v], [в']/[vʲ], [г]/[g], [г']/[gʲ], [д]/[d], [д']/[dʲ], [з]/[z], [з']/[zʲ], [ж]/[z] ise **ötümlü gürültülü ünsüz** olarak sınıflandırılır.

Gürültülü ünsüzlerden 20 sesbirimi, ötümlü/ötümsüz özellikleri bakımından karşılıklı çiftler oluşturmaktadır. Bu çiftleri oluşturan ünsüzler, temel sınıflandırma özellikleri açısından çıkış yeri, çıkış biçimi ve yan boğumlanma gibi özellikleriyle birbirlerine çok yakın olup yalnızca ötümlülük/ötümsüzlük açısından birbirlerinden ayrılırlar. Rus sesbilimsel dizgesinde ötümlülük/ötümsüzlük temelinde [п]/[p] ve [б]/[b], [п']/[pʲ] ve [б']/[bʲ], [ф]/[f] ve [в]/[v], [ф']/[fʲ] ve [в']/[vʲ], [к]/[k] ve [г]/[g], [т]/[t] ve [д]/[d], [т']/[tʲ] ve [д']/[dʲ], [с]/[s] ve [з]/[z], [с']/[sʲ] ve [з']/[zʲ], [ш]/[ʃ] ve [ж]/[z] olmak üzere on adet karşılıklı çift bulunur. Çeşitli sesbilimsel çalışmalar (Kasatkin, 2008, s.20; Gorškova ve Haburgayev, 1981, s. 77; Barhudarova, 2016, s.11) sesbirim grubuna damaksıllaşmış arka ünsüzleri de dahil ederek ötümlü/ötümsüz karşılıklı çiftler grubunu [к']/[kʲ] ve [г']/[gʲ] ile on bir karşılıklı çifte yükseltmektedir. Ayrıca Barhudarova (2016, s. 11) ve Kasatkin (2008, s.20) Rusçada [щ']/[ɕ] ve [ж']/[zʲ] sesbirimlerinin bulunduğunu ve bunların da ötümlülük/ötümsüzlük bağlamında karşılıklı çift oluşturduğunu savunmaktadır. Barhudarova (2016, s. 11), ünsüz sesbirimleri kümesine ötümlü sürtünmeli arka [ɣ]'nın da dahil edilebileceğini öne sürerek, karşılıklı çiftlerin sayısının [x]/[h] ve [ɣ]/[ɣ] ile birlikte on üçe kadar çıkabileceğini belirtmektedir. Ancak [щ']/[ɕ]; [ж']/[zʲ]; [ɣ]/[ɣ] sesbirimlerinin Rusçada çok nadir ve sınırlı sessel çevrelerde bulunması, ayrıca düzenli değişkenler olarak varlık göstermemesi göz önünde bulundurulduğunda yabancı dil öğretiminde bu sayının on bir olarak kalmasının hem yöntem hem de uygulama bağlamında daha doğru olduğu sonucuna varmak mümkündür: [п]/[p] ve [б]/[b], [п']/[pʲ] ve [б']/[bʲ], [ф]/[f] ve [в]/[v], [ф']/[fʲ] ve [в']/[vʲ], [к]/[k] ve [г]/[g], [к']/[kʲ] ve [г']/[gʲ], [т]/[t] ve [д]/[d], [т']/[tʲ] ve [д']/[dʲ], [с]/[s] ve [з]/[z], [с']/[sʲ] ve [з']/[zʲ], [ш]/[ʃ] ve [ж]/[z]. Bu görüşe göre, Rusçada ötümlü karşılığı bulunmayan ötümsüz ünsüzler [x]/[x], [x']/[xʲ], [ч]/[tʃ], [ц]/[ts] ve [щ']/[ɕ] olarak sıralanabilir. Aynı şekilde, [л]/[l], [л']/[lʲ], [н]/[n], [н']/[nʲ], [м]/[m], [м']/[mʲ], [р]/[r], [р']/[rʲ] ve [ј]/[j]'sesbirimleri, Rus sesbilimsel geleneğinde

⁴ Moskova ve Sankt-Peterburg Sesbilim Okulları arasında Rusçadaki sesbirim sayısı konusunda fikir ayrılıkları olduğunu belirtmek isteriz. Çalışmada verilen rakamlar, Rusçada 36 ünsüz sesbiriminin var olduğuna dayanmaktadır.

ötümsüz karşılıkları bulunmayan ötümlü ünsüzler olarak kabul edilir. Ancak sadece ötümlü olarak kabul edilmelerine rağmen, son zamanlarda yapılan çalışmalar bu ünsüzlerin belirli konumlarda ötümlülük özelliklerini sergilediklerini ortaya koymuştur (Matuseviç, 1976, s. 200; Panteleyev ve diğerleri, 2017, s. 14; Kolesnikova, 2015, s. 78). Bu konu, sonraki sayfalarda daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Rusçada ötümlülük/ötümsüzlük özelliği bağlamında yirmi iki sesbirimi düzenli karşılıklı değişken çiftleri oluştururken, kalan ötümlü veya ötümsüz sesbirimlerin sessel çevreye bağlı olarak düzensiz değişkenler oluşturabildiği gözlemlenmektedir. Ötümlülük/ötümsüzlük özelliğine dayalı olarak sayıca çok olan düzenli değişkenlerin yanı sıra belli sessel çevrelerde meydana gelen düzensiz değişkenlerin varlığı, Rusça ses dizgesini diğer dillerden farklı kılar ve öğrenimini belirli bir oranda zorlaştırır. Öğrenim sürecinde, Rusçanın diğer dillerden farklı olarak kapalı ünsüzlerin yanı sıra sürtünmeli ünsüzlerin de karşılıklı çiftler oluşturabilme özelliği üzerinde ayrıca durulmalıdır.

Ötümlüleşme ve Ötümsüzleşme Süreçleri

Rusçada ünsüzlerin ötümlü/ötümsüz yapısı, yalnızca niteliksel bir özellik olmakla kalmayıp, aynı zamanda sözcük içindeki konumuna veya sessel ortamına bağlı olarak ortaya çıkabilen veya yok olabilen bir özelliktir. Diğer bir deyişle ünsüzlerin ötümlü/ötümsüz özelliği işlevsel bir nitelik taşır. Rusçada ötümlü bir ünsüz, sözcükteki konumuna veya sessel çevresine bağlı olarak ötümsüzleşebilir; benzer şekilde bir ötümsüz ünsüz de aynı koşullara bağlı olarak ötümlüleşebilir. Buna göre, ötümsüzleşme olayı belli bir sessel çevrede veya konumda bir sesin ötümlü özelliğini yitirmesi olarak tanımlanırken; ötümlüleşme olayı ise belli bir sessel çevrede veya konumda bir ötümsüz ünsüzün ötümlü özelliği kazanması olarak açıklanabilir.

Ötümlüleşme ve ötümsüzleşme olayları, Rusçada sık rastlanan ve karmaşık niteliklere sahip sesbilimsel süreçlerdir. Bu süreçlerin işleyişini dizgeleştirmek için Rus sesbilimsel geleneğinde ünsüzlerin ötümlü/ötümsüz özelliği bağlamında zayıf ve güçlü konumlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: ötümlü ünsüzler için kelime sonu konumu; ötümlü gürültülü ünsüzler için ötümsüz gürültülü ünsüzün öncesindeki konum; ötümsüz gürültülü ünsüzler için ötümlü gürültülü ünsüzün öncesindeki konum. Ünlülerin ve akıcı ünsüzlerin öncesindeki konumlar, ünsüzlerin ötümlü/ötümsüz özelliği açısından güçlü konumlardır. Bir ünsüzün

ötümlü/ötümsüz bağlamında akıcı ünsüzün öncesindeki konumunun güçlü olması, Rusçayı diğer dillerden, özellikle Roman dillerinden ayıran önemli bir özelliktir.

Türkçenin ötümlüleşme ve ötümsüzleşme bağlamında Rusça öğrenim sürecine genel olarak olumlu bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür, zira Türkçede de bu olay görülür. Ancak Türkçede Rusçadan farklı olarak iki ünlü arasındaki ötümsüz ünsüzlerin konumu zayıf olarak değerlendirilebilir, bu durum özellikle [p]/[p], [ç]/[tʃ], [t]/[t], [k]/[k] gibi ünsüzler için geçerli olup bu özellik her zaman düzenli olmayabilir.

Güçlü ve zayıf konumların koşulları değerlendirildiğinde, Rusçada ünsüz sesler dizgesinde daha çok geriye dönük etkileşimin etkin olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak Knyazev, yan boğumlanma sırasında etkileşimin ilerleyici de olabileceğini savunmaktadır (Knyazev, 2022, s. 298). Bu bağlamda yukarıda belirtilen zayıf konum ve Yüksel'in bulgularında yer alan "*İç ötümsüzleştirme etkisinde ötümsüz ünsüz, ötümlü ünsüze sol taraftan bitişikse ötümlü örüntüsünü alçaktan yükseğe, sağ taraftan bitişikse yüksekte alçağa olacak şekilde etkilemektedir*" ifadesinden hareketle Türkçede etkileşimin hem ilerleyici hem de gerileyici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür (Yüksel, 2010, s. 213). Yukarıda verilen tüm bilgiler, ötümlüleşme ve ötümsüzleşme süreçlerinin genel koşullarını oluşturmanın yanı sıra, ünsüzlerde görülen bu süreçlerin Rusçaya özgü işleyişini anlamak için oldukça önemlidir.

Ötümsüzleşme

Ötümsüzleşme olayı Rus dilbilimcilerin eskiden beri dikkatini çeken olaylardan olup ilk Rusça dilbilgisi kitapları sayılabilecek eserlerde dahi karşımıza çıkmaktadır. Bu sesbilgisel olaya ilk kez 18. yüzyılda M. V. Lomonosov'un kaleminden çıkan Rusça Gramer adlı eserde rastlanmaktadır: "*Tüm yumuşak ve akıcı harfler, sert ünsüzler öncesi ve söylemin sonunda, öncesinde ünlü bulunmadığı taktirde sert olarak seslendirilir, yani "b" "p" olarak, "v" "f" olarak, "g" "k" veya "h" olarak, "d" "t" olarak, "j" "ş" olarak "z" "s" olarak seslendirilir*" (Lomonosov, 1755, s. 47). 18. yüzyılda Lomonosov'un yanı sıra Barsov da Rusça Gramer kitabında Rusçada son ses ötümsüzleşme olayına değinmiştir: "*Yumuşak ünsüzler, sözcüğün sonunda özellikle yalın halde seslendirildikleri zaman, örneğin еромъ sözcüğünde kalınlaşan, еремъ sözcüğünde incelen, eşli sert ünsüzlere dönüşür. Buna bir diğer örnek Божъ kelimesinin Божъ olarak seslendirilmesidir*" (Barsov, 2012, s. 58). Sonuç olarak ötümsüzleşme olayı 18. yüzyıldan başlayarak Rus dilbilimcilerin dikkatini çeken ve doğası araştırılan sesbilimsel bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda yapılan araştırmalar Rusçada ötümlü gürültülü ünsüzlerin ötümsüzleşmesinin, Eski Rusçada görülen gırtlak patlamalı [ʔ] ünsüzünün varlığına dayandığını ortaya koymaktadır (Dobrodomov ve İzmestyeva, 2009, s. 1001; İzmestyeva, 2009, s. 481). Bu kuramın gelişmesine ötümsüzleşme sürecindeki düzensizlikler neden olmuştur. Bin yıl önce Eski Rusçada dar ünlüler /ь/(Rus. ерь) ve /ъ/(Rus.еръ)'nın düşmesi sonucu önemli ses değişimleri meydana gelmiş ve bu değişimler dilin ses yapısını tümüyle değiştirmiştir (Şahin, 2020, s. 643). Dar ünlülerin düşmesi, Eski Rusçada açık seslemenin yanı sıra kapalı ve önden açık seslemelerin gelişimine yol açmıştır. Kapalı seslem, Eski Rusçada duraklama oluştururken; önden açık seslem, ünlü yığılmasına neden olmuştur. Böylelikle bu iki yeni seslem yapısı, Eski Rusçada gırtlak patlamalı [ʔ] sesinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Eski Rusçada ünlü çatışması, zaman zaman farklı düzensizliklere ve anlam karışıklığına sebep olmuştur. Bu nedenlerle Eski Rusçada gırtlak patlamalı [ʔ] ünsüzünün, önünsüz türemesi (Rus. протеза; İng. prothesis) olayının bir sonucu olarak geliştiği düşünülmektedir.

Günümüz Rusçasında ötümsüzleşme olayı, iki temel sesbilimsel koşulun bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Birincisi, kelime sonu gibi son ses konumlarında bulunan ötümlü ünsüzlerde meydana gelen konumsal ötümsüzleşmedir. İkincisi ise, benzeşme (Rus. ассимиляция; İng. assimilation) süreciyle gerçekleşen iç ses ötümsüzleşmedir. Bu iki durum temelinde Rusçadaki ötümsüzleşme sürecini konumsal ve etkileşimsel olarak iki ana kategoriye ayırmak mümkündür. Bu ayırım, Rusçanın sesbilimsel özelliklerini anlamada kritik bir rol oynar ve dilin yapısal zenginliğini yansıtır.

Son Ses Ötümsüzleşmesi

Rusçada zayıf konumu olan, son ses konumunda bulunan ötümlü gürültülü ünsüzler ötümlü özelliklerini yitirerek karşılığı olan ötümsüz gürültülü ünsüzlere dönüşür, başka bir deyişle konumsal değişiklik geçirerek ötümsüzleşir. Örneğin: гриб/*grib*⁵ → гри[п]/*gri*[p]; кров/*krov* → кро[ф]/*kro*[f]; мороз/*moroz* → моро[с]/*moro*[s]; город/*gorod* → горо[т]/*goro*[t]; порог/*porog* → поро[к]/*poro*[k]; нож/*noz* → но[ш]/*no*[s]. Ötümsüzleşme süreci hem artdamaksışlaşmış (Rus. веларный согласный; İng. velarized consonant) hem damaksışlaşmış ünsüzlerde (Rus. палатальный согласный; İng. palatalized consonant) görülür, örneğin: дробь/*drob* → дро[п']/*dro*[p']; бровь/*brov* → бро[ф']/*bro*[f]; князь /*kn*^(v→j)*az* →

⁵ Burada ve sonrasında transliterasyon kırmızı renkte verilecektir. Transliterasyon Türkçede kullanılan yazı birimlerinin temelinde verilecektir.

кня[ç]/ **kn^(v→j)a[s]**; грудь/**grud** → гру[ç]/**gru[t]**. Ancak, örneklerden de görüldüğü gibi, ötümsüzleşme sürecinde damaksıllaşmış ünsüzler sadece damaksıllaşmış karşılığına, artdamaksıllaşmış ünsüzler ise artdamaksıllaşmış karşılığına dönüşür. Ötümlü gürültülü ünsüzler grubundan damaksıllaşmış [ç]/[ç]’de ötümsüzleşme sık görülmez, bunun temel nedeni bu sesbirimine Slav kökenli sözcüklerde son ses konumunda rastlanmamasıdır. Rastlandığı nadir durumlar alıntı sözcükleri işaret eder ve bu sözcüklerde [ç]/[ç] Rusçanın sesbilimsel yapısına uygun olarak ötümsüzleşerek karşılığı olan [k]/[k]’ye dönüşür, örneğin: агъ/**ag** → a[k]/**a[k]**. Burada [k]/[k]’nin de sözcüğün son ses konumunda Slav kökenli sözcüklerde rastlanmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Rastlandığı durumlar alıntı sözcükleri işaret eder.

Ötümsüzleşme süreci bağlamında Rusçanın ünsüzler dizgesinin bir özelliğinden daha söz edilmelidir. Rusçada [ш]/[ş] sesbiriminin sadece damaksıllaşmış karşılığı bulunmamaktadır; [ш]/[ş]’nin ötümlü karşılığı da vardır ve bu [ж]/[z]’dir. Aynı şekilde [ж]/[z]’nin damaksıllaşmış karşılığı da yoktur. Böylelikle damaksıllaşmış ötümlü gürültülü ünsüzler grubundan sadece dördü: [б]/[b], [в]/[v], [д]/[d] ve [з]/[z] son ses konumunda bulunabilir. Özetleyecek olursak Rusçada son ses konumunda ötümsüzleşme süreci ön ötümlü gürültülü ünsüzde düzenli olarak görülür: [б]/[b], [б]/[b], [в]/[v], [в]/[v], [г]/[g], [д]/[d], [д]/[d], [з]/[z], [з]/[z], [ж]/[z].

Ötümlü gürültülü ünsüzlerin son ses konumunda ötümsüzleşmesi her ne kadar düzenli olarak adlandırılrsa da çoğu sesbilimci, konumsal ötümsüzleşmenin çok yönlü bir olay olduğunu ve konuşma hızına, izleyen sesin niteliğine, ses çevresine bağlı olarak değişkenlik gösterebildiğini vurgular (Akişina ve Baranovskaya, 1990, s. 72; Matusевич, 1976, s. 200; Dobrodomov ve İzmostyeva, 2009, s. 1001). Dilbilimciler, son ses ötümsüzleşmenin, ünlü ve akıcı ünsüzlerin önünde daha düzenli olduğuna dikkat çekerler. Bunun yanı sıra son ses ötümsüzleşmesinde durağın, oldukça büyük bir rolü olduğu bir gerçektir. Yapılan araştırmalar, son sesteki sonra durağın bulunmasının ötümsüzleşme düzenini artırdığını gösterir (Knyazev, 2006, s. 102-105; Matusевич, 1976, s. 200).

Son yıllarda yürütülen çalışmalar Rusçada akıcı ünsüzlerde de son ses konumunda, özellikle ötümsüz gürültülü ünsüzler sonrası konumunda, ötümsüzleşmenin görüldüğünü savunur (Knyazev, 2006, s. 75; Matusевич, 1976, s. 200; Şapovalova ve Lebedeva, 2020, s.63). Örneğin театр/**teatr** → теат[p]/**teat[r]**; веprь/**vepr** → вep[p]/**vep[r]**; дряхл/**dr^(v→j)ahl** → дрях[ç]/**dr^(v→j)ah[ç]**; мысль/**mysl** → мыс[ç]/**mis[ç]**; алгоритм/**algoriitm** → алгорит[m]/**algorit[m]**; есмь/**yesim** →

ес[м̣]/**yes**[ṃj]; Лофн/**Lofn** → Лоф[н̣]/**Lof[n]**; песнь/**piesn̄j** → пес[н̄]/**piesi[n̄j]**. Şapovalova ve Ledeneva (2020, s. 63) günlük dikkatsiz sesletimlerde akıcı ünsüzlerin ötümlü gürültülü ünsüzlerden sonra gelmeleri halinde sözcüğün sonunda ötümlü özelliklerini koruyabildiği gibi, yitirebildiğini de ileri sürer. Örneğin тигр/**tigr** sözcüğünün hem тиг[p]/**tig[r]** hem тиг[p]/**tig[r]** şeklindeki sesletimlerine rastlanır. Ancak Rusçada akıcı ünsüzlerin, ötümlü gürültülü ünsüzlerden sonra ötümlülüklerini korumaya eğilimli olduğunu söylemek mümkündür. Hatta bazı sözcüklerde akıcı ve ötümlü gürültülü ünsüz arasında, ötümlülüğü güçlendiren ünlü türemesi (Rus. эпентеза; İng. epenthesis) bile görülebilir. Örneğin рубль/**rubl̄j** → ру[б̄л̄]/**ru[b̄l̄j]** sözcüğündeki gibi. Panteleyev, Şeyko ve Belik (2017, s. 14) ise akıcı ünsüzlerin, sözcüğün ilk sesi konumunda, ötümsüz gürültülü ünsüz öncesi, sözcüğün son sesi konumunda ve ötümsüz gürültülü ünsüz sonrası ötümsüzleştiğini ileri sürer. Örneğin мшистый/**mşisty** → [м̣.]шистый/[**ṃ.**]şisty, рта/**rta** → [p̣.]та/[**ṛ.**]ta, Пётр/**Petr** → Пёт[p̣.]/**Pet[ṛ.]**, вопль/**vopl̄j** → воп[л̄.]/**vop[l̄.]** örneklerinde görüldüğü gibi. Bununla beraber Panteleyev, Şeyko ve Belik (2017: 14) akıcı seslerin, ilk ve son ses konumlarında ötümlü gürültülü ünsüzlerden farklı olarak ötümlülüklerini tümüyle yitirmediklerini, yitirilen ton miktarının onların ötümlü niteliklerini değiştirecek kadar büyük olmadığını vurgular.

Yukarıda sıralanan tüm bilgilerin yanı sıra ölçünlü Rusçada ötümlü gürültülü ünsüzlerin son ses konumunda sadece ötümsüz sesletimleri doğru kabul edilirken, akıcı ünsüzlerin son ses konumunda sesletimi konusunda herhangi bir standardın olmadığı, ancak ötümlü sesletimlerin daha yaygın görüldüğü belirtilmelidir. Rus sesbilim geleneğinde akıcı ünsüzlerin ötümsüzleşmiş sesletimleri birer değişke (Rus. аллофон; İng. allophone) olarak kabul edilir (Matuseviç, 1976, s. 197; Panteleyev, Şeyko ve Belik, 2017, s. 14; Şapovalova ve Ledeneva, 2020, s. 63). Bu, iki kıstasa dayanmaktadır; birincisi, akıcı ünsüzlerin ötümlü/ötümsüz özelliğinin anlam ayırt edici olmaması, ikincisi ise ötümsüzleşmenin sonucunda dahi bu seslerde onları ötümlü olarak sınıflandırmaya yetecek kadar tonun korunmasıdır. Bundan dolayı ötümsüzleşen akıcı ünsüzler, sesbirim olarak kabul edilmez ve transkripsiyonda bu ünsüzlerin ötümsüzleşmesi sadece ayırıcı imlerin yardımıyla belirtilir.

Rusçada sık rastlanan son ses konumundaki ötümsüzleşme olayına Türkçenin olumlu bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunun doğruluğu Yücel'in ortaya koyduğu bulgularla desteklenmektedir: *“İncelemeler sonucunda ulaşılan bulgulardan biri de birkaç ihmal edilebilir örnek dışında tüm ötümlü ünsüzlerin, sözcük sonunda ötümlü düzeyinin giderek düştüğü ya da ötümsüzleştiğidir* (2010, s. 213). Yabancı dil

olarak Rusça eğitiminde, özellikle konuşma yetisinin ediniminde Genelleme Yöntemi (Rus. метод аппроксимации; İng. approximation method) sıklıkla kullanılır. Son ses konumunda görülen ötümsüzleşme süreci, çoğu zaman damaksıllaşmış veya artdamakşıl ünsüzleri ayırt etmeksizin, en az çaba yasası (Rus. закон наименьшего усилия; İng. Least Effort Law) ile açıklanır veya herhangi bir açıklama getirilmeksizin sadece bir kural olarak tanıtılır. Çağdaş yabancı dil eğitiminin Avrupa Dil Portfolyosu tarafından belgelenen seviyeleri kıstas alması ve bu doğrultuda dilbilimsel materyal sunması göz önüne alındığında, uygulanan yöntem tartışmasız doğrudur. Ancak, sesbilimsel olaylar çoğu zaman birbirini izleyen sesbilimsel süreçlerin zincirleme etkisi ve tarihsel değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda, Rusçadaki sözcük sonlarında görülen ötümsüzleşme süreci bir istisna değildir.

Ötümlü/Ötümsüz Benzeşme

Rusçada, ötümlü/ötümsüz benzeşme hem sözcüklerde hem de prozodik öbeklerde görülür. Prozodik öbekler, proklitik/enklitiklerle veya bağımsız sözcüklerden oluşabilen yapılardır (Koca, 2020, s. 7-36). Bu yapılar altında, ötümlü/ötümsüz benzeşme olayı, etkileşim biçimine ve ses özelliklerine bağlı olarak çeşitlilik gösterir.

İç Ses Ötümlü/Ötümsüz Benzeşme

Rusçada sözcükte ötümlü/ötümsüz benzeşme, kökte veya kök ile biçimbirim arasında görülebilir ve ünsüzlerin özelliklerine, yani ünsüzlerin gürültülü veya akıcı olmasına bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Sözcükte iki gürültülü ünsüz yan yana geldiğinde geriye dönük bir etkileşim yaşanır. Buna bağlı olarak Rusçada önceki ünsüz, sonraki ünsüze ötümlü/ötümsüz özellik bakımından benzer: ötümlü gürültülü bir ünsüz, ötümsüz bir ünsüzün öncesinde ötümsüzleşir; ötümsüz gürültülü bir ünsüz, ötümlü gürültülü bir ünsüzün öncesinde ötümlüleşir. Örneğin: лодка → лo[t/t]ka sözcüğünde ötümsüz [к/k] öncesinde bulunan ötümlü [д/d] sesini ötümsüzleştirir, ya da сбор → [з/z]бop sözcüğünde ötümlü gürültülü [б/b] öncesinde bulunan ötümsüz [с/s] sesini ötümlüleştirir. Rusçada ötümsüz benzeşme ötümlü benzeşmeye kıyasla çok daha sık görülen bir olgudur (Matuseviç, 1976, s. 197).

Gürültülü ünsüzler grubundan farklı olarak, akıcı sesler grubuna dahil olan seslerle gürültülü ünsüzler arasında ötümlü/ötümsüz benzeşme sürecinde çok sayıda düzensizlik görülmektedir. Bu düzensizlikler, Rus dilbilimciler arasında fikir ayrılıklarına neden olmaktadır. Matuseviç, yan yana gelen ünsüzlerden biri akıcı grubuna dahil olduğunda ötümlü/ötümsüz benzeşmenin gerçekleşmediğini savunur

(1976, s. 197). Akişına ve Baranovskaya (1990, s. 72), Girjeva (2015, s. 94) ve Brızugnova (1977, s.51) da bu konuda Matuseviç ile hemfikirdir. Bununla birlikte Matuseviç, akıcı sesin, ötümsüz gürültülü bir ünsüzün öncesinde kısmen ötümsüzleştiğini belirtir; ancak Rusça ses dizgesinde akıcı seslerin ötümsüz karşılıklı sesbirimlerinin bulunmamasından ötürü, bu olayın bir modifikasyon olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder (Matuseviç, 1976, s. 197). Matuseviç ayrıca Rusçada ileriye dönük benzeşmenin sadece ötümsüz gürültülü ünsüzü akıcı sesin izlediği durumlarda ve durak öncesinde meydana geldiğini vurgular, örneğin ритм/**ritm** → рит[м.]/**rit**[m.] veya театр/**teatr** → теат[p.]/**teat**[r.].

Knyazev, akıcı seslerin bulunduğu ses öbeklerindeki benzeşme düzensizliği üzerine yaptığı çalışmada, akıcı ve gürültülü ünsüzler arasında benzeşmenin gerçekleşmediğini ve düzensiz olarak ortaya çıkan ötümsüzleşmelerin veya ötümlüleşmelerin yan boğumlanmanın (Rus. коартикуляция; İng. coarticulation) bir sonucu olduğunu deneysel olarak kanıtlamaya çalışmıştır (2021, s. 139). Dilbilimci, Rusça ses dizgesinde akıcı ünsüzler için ötümsüz karşılıkların gelişmemesini yine yan boğumlanmanın özelliğine dayandırmaktadır; zira yan boğumlanmada, benzeşmeden farklı olarak, fonolojik özellikler kaybolmaz. Ayrıca Knyazev, seslerin fonolojik özelliklerinin karmaşık akustik ve algısal özellikler içerdiğini ve bu karmaşık akustik/algısal özellikler ile sesbilimsel olaylar arasında net bir bağlantı kurmanın mümkün olmadığını savunur (2021, s. 139). Özellikle ötümsüz ünsüzler; ses tellerinin titreşmemesi, kapatının süresi, aspirasyon, gürültünün miktarı, patlama gücü, temel tonun yüksekliği, yan seslerin süresi ve ünsüzün ünlüye nasıl bağlandığı gibi çeşitli özellikler açısından ötümlü ünsüzlerden farklıdır (Knyazev, 2021, s. 139). Ayrıca sıralanan tüm özelliklerin oranları, sesin konumuna bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Örneğin Rusçada kelime sonunda (son ses konumunda) bulunan bir ötümsüz ünsüz için kapatının süresi en önemli özelliklerinden olabilirken, iç konumda bulunan bir ötümsüz ünsüz için ses tellerinin titreşmemesi daha büyük bir öneme sahiptir. Knyazev'e göre Rusçada sesbilimsel özelliklerin değişimi olarak değerlendirilebilecek ötümlü/ötümsüz benzeşme yalnızca gürültülü ünsüzler arasında gerçekleşir (2021, s. 139), akıcı seslerin ötümsüz gürültülü ses sonrasında ötümsüzleşmesi ise yan boğumlanmanın sonucudur.

Rusçada ötümlü/ötümsüz benzeşme olayının dikkate değer özelliklerinden biri, boğumlanma biçimi ve yeri farklı olan ünsüzler arasında da gerçekleşebilmesidir. Örneğin, sürtünmeli dış ötümlü [c/s], patlamalı dış ötümlü [д/d], veya patlamalı çift dudaksıl ötümlü [ǰ/b], veya kapatılı arka ötümlü [r/g] öncesinde ötümlüleşebilir,

örneğin сделать/*sdelat* → [з]делать/[z]delat; сбить/*zbit* → [з]бить/[z]bit; сгореть/*zgoret* → [з]гореть/[z]goret v.d.

Rusçada, ötümlü/ötümsüz benzeşme olayının bir diğer önemli özelliği, gürültülü [в/v] sesinin konumuna bağlı olarak bu süreçte hem gürültülü hem de akıcı ses olarak işlev görebilmesidir. Böylece, herhangi bir ötümsüz gürültülü ünsüzün öncesinde bulunan [в/v], ötümsüzleşir ve ötümlü gürültülü ünsüz gibi davranır. Örneğin ловко/*lovko* → ло[ф]ко/lo[f]ko. Ancak ötümsüz gürültülü bir ünsüzü izlediğinde akıcı olarak davranır ve öncesinde bulunan sesi ötümlüleştirmez. Örneğin битва/*bitva* → би[т]ва/bi[t]va.

İç ses ötümlü/ötümsüz benzeşme olayı, Rusçada genellikle gürültülü ünsüzler arasında geriye dönük olarak gerçekleşmektedir. Akıcı ve gürültülü ünsüzler arasında geriye dönük benzeşmenin gerçekleşmediği, akıcı ünsüzlerde görülen ötümsüzleşmenin yan boğumlanmanın bir sonucu olduğu ve görülen ötümsüzleşmenin bir biçimbirim için yeterli olmadığı, sadece alofon (Rus. аллофон; İng. allophone) olarak değerlendirilebileceği sonucuna varmak mümkündür.

Prozodik Öbeklerde Ötümlü/Ötümsüz Benzeşme

Görevli öğelerle oluşan prozodik öbekler, hem proklitikler hem de enklitikler aracılığıyla oluşturulabilir. Rusçada proklitik konumunda genellikle edatlar, bağlaçlar veya ekler bulunurken, enklitik konumunda sadece ekler görülür. Rusçada proklitiklere enklitiklere kıyasla daha sık rastlanır (Matuseviç, 1976, s. 198). Enklitiklerin sayısı ise oldukça sınırlıdır ve bunlara örnek olarak sadece “бы”, “же”, “ли”, “то” gösterilebilir. Görevli öğelerle oluşturulan prozodik öbeklerde genellikle sözcükte yaşanan ses etkileşimleri görünür, zira Rusçada bu tür öbeklere ithafen sesbilimsel sözcük (Rus. фонетическое слово) terimi geliştirilmiştir. Sesbilimsel sözcükte klitikler, ana sözcükle birleşerek kendi vurgularını yitirir ve ana sözcüğün vurgu çatısı altına girer. Proklitiklerin kendi vurgularını koruduğu istisnai durumlarda, ana sözcük kendi vurgusunu kaybedebilir. Rusçada prozodik öbeklerde gürültülü ünsüzler yan yana geldiğinde aralarında geriye dönük ötümlü/ötümsüz benzeşme olayı görülür. Örneğin в газете/*v gazete* → [в]газете/[v]gazete, ама в комнате/*v komnate* → [ф]комнате/[f]komnate; над городом/*nad gorodom* → на[д]городом/na[d]gorodom, ама над селом/*nad selom* → на[т]селом/na[t]selom; под знаком/*pod znakom* → по[д]знаком/po[d]znakom, ама под столом/*pod stolom* → по[т]столом/po[t]stolom, с тобой/*s toboy* → [с]тобой/[s]toboy, ама с другом /*s drugom* → [з]другом/[z]drugom. Proklitik konumunda bulunan ekler de

edatlar gibi ötümlü/ötümsüz benzeşme geçirir. Örneğin уж вы/**uj vı** → у[ж]вы/**u[z]vı**, ama уж ты/**uj tı** → у[ш]ты/**u[ş]tı**.

Prozodik öbeklerde de tıpkı sözcüklerde olduğu gibi akıcı seslerin dahil oldukları yığılmalarda benzeşme olayında belli düzensizlikler söz konusudur. Öyle ki proklitik konumunda, edatlarla oluşturulan prozodik öbeklerde, yan yana gelen ünsüzlerden ikincisi akıcı sesler grubuna dahil veya [в/v] sesi ise, o zaman benzeşme gerçekleşmez (Matuseviç, 1976, s.199), ünsüzler kendi özelliklerini tümüyle korur. Örneğin: под луной/**pod lunoy** → по[д]луной/**po[d]lunoy**; от мамы/**ot mamı** → о[т]мамы/**o[t]mamı**. Ancak eklerle oluşturulan prozodik öbeklerde eklerin son ötümlü gürültülü ünsüzlerde akıcı sesler ve [в/v] öncesi ötümsüzleşme görünür, örneğin ведь я/**ved ya** → ве[т]я/**ve[t]ya**, раз вы/**raz vı** → ра[с]вы/**ra[s]vı** v.b. Ancak Akişina ve Baranovskaya (1990, s. 73) [в/v] sesinin başka bir özelliğine dikkat çekmektedir. [в/v] sesinin hem sağ hem sol tarafında gürültülü ünsüzlerin bulunduğu yığılmalarda, yani üç ünsüzün yan yana geldiği durumlarda son ses ötümsüz gürültülü bir ses ise üçü de ötümsüzleşir. Örneğin без всего/**bez vsego** → бе[сфс]еро/**be[sfs]ego**. Üçlü ünsüz grubunun son sesi ötümlü ise üçü de ötümlü olarak seslendirilir, örneğin от взора/**ot vzora** → о[двз]ора/**o[dvz]ora**, başka bir deyişle ötümlüleşme görülür.

Anlamalı dil öğeleriyle oluşturulan prozodik öbeklerde ötümlü/ötümsüz benzeşme olayı yardımcı dil öğeleriyle oluşturulan prozodik öbeklerde görüldenden farklı özelliklere sahiptir. Sözcüklerin sınırında, başka bir deyişle birinci sözcüğün son sesi ve ikinci sözcüğün ilk sesi arasında benzeşme görülür ve birinci sözcüğün ötümlü son harfi ötümsüzleşir. Örneğin мороз креп/**moroz krep** → моро[с]креп/**moro[s]krep**; слов слышал/**slov slışal** → сло[ф]слышал/**slo[f]slışal** vb. Ancak yan yana gelen iki gürültülü ünsüzden ikincisi ötümlü ise beklenen benzeşme konuşma biçemi ve hızına bağlı olarak gerçekleşir veya gerçekleşmez. Yavaş ve ölçünlü konuşmada ötümsüz+ötümlü birleşimlerde beklenen ötümlüleşme gerçekleşmez ve ötümsüz ünsüz özelliklerini korur. Örneğin вкус голубики/**vkus golubiki** → вку[с]голубики/**vku[s]golubiki**; кусок гобелена /**kusok gobelena** → кусо[к]гобелена/**kuso[k]gobelena** vb. Ancak konuşma biçeminde, özellikle hızlı günlük konuşmada benzeşme sonucu ötümlüleşme görülebilir. Örneğin вкус голубики/**vkus golubiki** → вку[з]голубики/**vku[z]golubiki**; кусок гобелена /**kusok gobelena** → кусо[г]гобелена/**kuso[g]gobelena** vb. Ötümsüz+ötümlü gürültülü birleşimlerde ötümsüz ünsüz ötümlü karşılığı olmayan sesler grubuna dahil olabilir, başka bir deyişle ötümsüz ünsüz [x]/[x], [ç]/[ç], [ц]/[ts] veya [шʹ]/[ç] ise hızlı konuşmalarda bu ünsüzlerde

ötümlüleşme görülür ancak ötümlü karşılığı bulunmadığı için sadece bir alofon olarak değerlendirilir (Matuseviç, 1976. s. 200). Örneğin *цех доставки/ tseh dostavki* → *це[γ]доставки/ tse[γ]dostavki* vb. Anlamli dil öğelerinden oluşan prozodik öbeklerde yan yana gelen ünsüzlerden ikincisi akıcı sesler grubuna dahil veya [B/v] sesi ise benzeşme gerçekleşmez ve bir önceki konumda ötümsüz gürültülü ünsüz özelliklerini korur, ötümlü gürültülü ünsüz ise konumsal olarak ötümsüzleşir.

Rusçada prozodik öbeklerde görülen ötümlü/ötümsüz benzeşme gürültülü ünsüzler arasında geriye dönük daha düzenli olarak gerçekleşir. Akıcı seslerle oluşturulan ünsüz yığımlarında, ayrıca anlamli dil öğeleriyle oluşturulan prozodik öbeklerde benzeşme olayı belli düzensizlikler gösterir. Konuşma biçemi ve hızı, ötümlü/ötümsüz benzeşmenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini etkileyebilir. Özellikle hızlı günlük konuşmalarda ötümlüleşme daha sık görülür. Ancak ötümlü karşılığı olmayan ötümsüz ünsüzlerde ([x]/[x], [ç]/[tç], [ı]/[ts]) de sadece bir modifikasyon olarak değerlendirilebilen ötümlüleşme görülebilir.

Yabancı Dil Öğretiminde Ötümlülük/Ötümsüzlük

Yabancı dil olarak Rusça öğretiminde ötümlü/ötümsüz ünsüz değişkelerin öğrenilmesiyle ilgili sorunlar, bu sesbilimsel olayın nitel ve nicel özellikleriyle ilişkilidir (Barhudarova, 2016, s. 10). Ana dili Türkçe olan öğrencilerin bu konuda yaşadığı temel zorlukları tanımlarken öncelikle bu olayın nicel özelliklerine odaklanalım.

Rusçada, daha önce de ifade edildiği üzere on bir düzenli ötümlü/ötümsüz karşılıklı çift mevcutken, Türkçede yalnızca dört düzenli çift bulunmaktadır: [b]- [p]; [d]- [t]; [dʒ]- [tʃ]; [w]- [k] (TDK, 2019). Bunlardan iki çift [dʒ]- [tʃ] ve [w]- [k] Rusçada karşılıklı çift oluşturmamaktadır. Bu nedenle ana dili Türkçe olan öğrencilerin Rusçadaki ötümlü/ötümsüz ünsüzler kümesiyle tanışması sürecinde Türkçede bulunmayan değişkelere özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir: [ɾ]/[p] - [b]/[b], [ɸ]/[f] - [B]/[v], [ɸʲ]/[fʲ] - [Bʲ]/[vʲ], [k]/[k] - [r]/[g], [kʲ]/[kʲ] - [rʲ]/[gʲ], [ɾʲ]/[tʲ] - [ɾʲ]/[dʲ], [c]/[s] - [z]/[z], [cʲ]/[sʲ] - [zʲ]/[zʲ], [ɰ]/[s] - [ʒ]/[z]. Karşılıklı değişikliklerin öğrenilmesi büyük önem arz etmektedir çünkü yabancı dil öğrenim sürecinde öğrenciler, ana dillerinde var olan sesleri kullanma eğilimindedir (Barhudarova, 2016, s. 11; Reformatskiy, 1959, s. 145-156). Yabancı dildeki seslerin, ana dildeki seslerle telaffuz edilmesi, telaffuz ve anlam bozukluklarına neden olabilmektedir. Ayrıca, ana dili Türkçe olan öğrenciler arasında, damaksıllaşmış ve artdamaksıllaşmış değişkelere karşılık gelen sesler yerine tek bir ara sesin telaffuz edilmesi eğilimi görülmektedir.

Bu nedenle, ötümlü/ötümsüz karşılıklı çiftlerin öğrenim sürecinde, bu çiftlerin damaksız değişikliklerine de özel önem verilmelidir.

Dikkat edilmesi gereken diğer önemli unsur, Rusçada ötümlü ünsüzlerin tam ötümlü olmasıdır, yani seslendirme sırasında ses tellerinin titreşimi ötümlü ünsüzün tüm seslendirme sürecine eşlik etmektedir. Yukarıda daha önce belirtildiği gibi Türkçenin bu anlamda olumlu etkisi vardır, zira Türkçede de ünsüzlere ötümlü özelliği ses tellerinin titreştirilmesi kazandırmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar Türkçede ötümlü ünsüzlerin seslendirme sürecinde ton seviyesinin değiştiğini ortaya koymuştur. Ses çevresine bağlı olarak Türkçe ötümlü ünsüzler ya başlangıçta daha yüksek tonla ya da sonunda daha fazla ton miktarıyla telaffuz edilebilirler (Yüksel, 2010). Bu nedenle, ana dili Türkçe olan kişilerce telaffuz edilen ötümlü ünsüzler, ana dili Rusça olanlar için sıklıkla yarı ötümlü olarak değerlendirilir. Bunu engellemek için ötümlü ünsüzlerin tam ötümlü olarak seslendirilmesi yetisini geliştirmek oldukça önemlidir. Yüksel, Türkçede sonraki geniş ünlülerin ünsüzlerde ötümlü düzeyini yükselttiklerini tespit etmiştir (2010, s. 243). Rusçada var olan tam ötümlü özelliğe yönelik araştırmalarda Türkçenin bu özelliğinin faydalı olabileceğini belirtmek isteriz. Barhudarova Rusçada ötümsüz ünsüzlerin tam ötümlü özelliklerinin vurgusuz ünlüler çerçevesinde daha iyi ortaya çıktığını söyler (2016, s. 17). Örneğin [b]/[b], [d]/[d], [g]/[g] seslerinin araştırmalarının *спосо[b]a/sposo[b]a*, *мето[d]a/meto[d]a*, *филоло[g]a/filolo[g]a* gibi vurgusuz ünlü çevresinde çalışılması daha güzel sonuçlar verecektir. Zubkova tarafından yürütülen çalışmalar ise ses tellerinin titreşiminin sözcükte vurgu sonrasında daha fazla ötümlü olduğunu tespit etmiştir. Örneğin *áta/áta* sözcüğünde *ará/ará* sözcüğüne kıyasla ses tellerin titreşimi daha fazladır (Barhudarova, 2016, s. 17).

Yukarıda verilen bilgileri özetleyecek olursak Rusçada ünsüzlerin ötümlü özelliklerine yönelik araştırmalar geniş vurgusuz ünlüler çevresinde ve vurgu sonrası konumunda daha güzel sonuçlar verecektir. Ünsüzlerin ötümlü/ötümsüz zıtlıklarını pekiştirmek için ise vurgu öncesi konumu daha uygun olacaktır. Örneğin *ток-док/tok-dok*; *пар-бар/par-bar*; *пот-бот/pot-bot* gibi.

Bunun yanı sıra ötümlü ünsüzlerin seslendirilmesinde akıcı ünsüzler de yardımcı olabilirler. Akıcıların yüksek miktarda ton içermesi ötümlü ünsüzlerin tam ötümlü olarak seslendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak burada Türk öğrencilerin akıcı ünsüzlerin çevresinde ötümlü ünsüzlerin seslendirilmesinde damaksızlaştırma eğilimi olduğunu da belirtmek isteriz. Araştırmalar yapılırken artdamaksızlaşmış

ötümlü ünsüzlerin yerine damaksıllaşmış ötümlü ünsüzlerin seslendirilmemesine dikkat edilmelidir.

Değınmek istediğımız diğır önemli özellik ise ötümlüleşme ve ötümsüzleşme olaylarının Rusçada konuşma diline özgü olduğu ve yazı diline yansımadığıdır. Ötümlüleşme/ötümsüzleşme süreçlerinin Rusçada bu denli yoğun görülmesi, koşulların karmaşık olması, ünsüzlerin yarısından fazlasının bu süreçte aktif rol oynaması ve bu süreçlerin yazı diline yansımaması dilin öğrenilmesinde belli zorluklar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Türkçe sessel yapısının Rusçadan oldukça farklı olması bu süreci zorlaştırmaktadır. Zira ana dili Türkçe olan öğrenciler ötümlüleştirme/ötümsüzleştirme süreçlerinde ana dilin sessel yapısından kaynaklanan iki temel zorlukla karşılaşmaktadır. Birincisi Türkçede açık hece geleneğinin bulunması ve Rusçaya özgü olan ünsüz yığılmasının seslendirilmesi sırasında ünsüzlerin arasında ünlünün türetilmesidir (Rus. протеза; İng.prothesis). İkincisi, birincinin sonucu olarak türetilen ünlünün çoğu zaman benzeşme sürecini imkânsız kılmasıdır. Örneğın гладко → гла[д^{пк}]о/*gladko* → *gla[dⁱk]o*, бедствие → бе[д^{св}]ствие/*bedstvie* → *be[dⁱsⁱ]tvi je* sözcüklerinde görüldüğü gibi ötümsüzleşme süreci ünlü türetilmesi nedeniyle gerçekleşmemektedir. Aynı durum sözcük sonu akıcı ünsüzlerde de, özellikle sürtünmeli ünsüzler sonrasında gözlemlenmektedir. Örneğın жизнь, казнь, печь gibi sözcüklerde konumsal olarak damaksıllaşmış akıcıların ötümsüzleşmesi söz konusudur. Ancak ana dili Türkçe olan öğrencilerde sadece ünsüzlerin arasında değıl, aynı zamanda akıcının sonrasında da ünlü türetilmesi gözlemlenmektedir, жизнь → жи[з^{нн}]/*jiznⁱ* → *ji[zⁱnⁱ]*, казнь → ка[з^{нн}]/*kaznⁱ* → *ka[zⁱnⁱ]*, печь → пе[с^{нн}]/*pesnⁱ* → *pe[sⁱnⁱ]* şeklindedir. Böylelikle doğru seslendirme engellenmektedir.

Belirtilen tüm özelliklerin yanı sıra Rusçada ünsüz yığılmasında yan yana gelen ünsüzler çok farklı özelliklere sahip olabilmektedir, böylelikle Rusça ölçünlü seslendirmede bir özellikten diğır özelliğe çok hızlı geçiş söz konusudur (Barhudarova, 2016, s. 22; Brızugnova, 1977, s. 84). Türkçe bu anlamda Rusçadan oldukça farklıdır, zira Türkçede bir özellikten diğır özelliğe hızlı geçiş söz konusu değıldir. Son olarak Türkçede olmayan ancak Rusçada olan, ünsüzlerin arasında karşılıklar oluşturan damaksıllaşmış/artdamaksıllaşmış özellik de Rusça öğrenme sürecine belli zorluklar katmaktadır ve dikkat edilmesi gereken durumlardan bir diğıridir.

Sonuç

Ötümlüleşme/ötümsüzleşme olayları Rusça ses dizgesinin en belirgin özelliklerindedir. Söz konusu olaylar konuma veya ses çevresine bağlı olarak meydana gelir ve hem niteliksel hem de işlevsel bir özelliktir. Ötümlü ünsüzler, konumlarına veya ses çevrelerine bağlı olarak ötümsüzleşebilirken, ötümsüz ünsüzler benzeşme neticesinde ötümlüleşebilir.

Rusçada yirmi iki sesbirimi düzenli ötümlü/ötümsüz karşılıklı ünsüz çiftleri oluştururken, ses dizgesinde bulunan diğer ötümlü veya ötümsüz sesbirimlerin ses çevresine bağlı olarak düzensiz değişimler oluşturabildiği gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra Rusçayı diğer dillerden önemli ölçüde farklı kılan özellik, kapalı ünsüzlerin yanı sıra sürtünmeli ünsüzlerin arasında da karşılıklı ötümlü/ötümsüz ünsüz çiftleri görülmesidir.

Rusçada ötümsüzleşme olayı ötümlüleşme olayına kıyasla daha sık rastlanan bir süreçtir. Tarihsel olarak Eski Rusçadaki gırtlak patlamalı [ʔ] ünsüzü ve dar ünlülerin düşmesiyle gerçekleşen ses değişimleri, günümüz Rusçasındaki ötümsüzleşme süreçlerini etkilemiştir.

Ünsüzlerin ötümlülük/ötümsüzlük bağlamında güçlü ve zayıf konumların koşulları değerlendirildiğinde, Rusçadaki sesler arasında daha çok gerileyici etkileşimin etkin olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak Knyazev, yan boğumlanma sırasında etkileşimin ilerleyici de olabileceğini savunmaktadır (2022, s. 298).

Ötümlü/ötümsüz benzeşme, sözcüklerde ve prozodik öbeklerde görülür ve farklı boğumlanma biçimi ve yerleri olan ünsüzler arasında da meydana gelebilir. Gürültülü [β/v] sesinin konumuna bağlı olarak hem gürültülü hem de akıcı ses olarak işlev göstermesi, Rusçanın öğrenim sürecindeki zorlukları artırır.

Akıcı seslerin ötümsüzleşmesi yan boğumlanmanın bir sonucudur ve Rusçada akıcı ünsüzler için ötümsüz karşılıkların olmaması, bu olayın yalnızca bir modifikasyon olarak değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Knyazev çalışmasında, benzeşme sürecinde görülen düzensizliğin yan boğumlanmanın bir sonucu olduğunu ve seslerin sesbilimsel özelliklerinin karmaşık akustik ve algısal özelliklere bağlı olduğunu vurgular.

Rusça öğreniminde ana dili Türkçe olan öğrencilerin karşılaştığı temel zorluklar, özellikle ötümlü/ötümsüz ünsüz çiftlerinin farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Türkçede yalnızca dört düzenli ötümlü/ötümsüz çift bulunurken, Rusçada bu

sayının on bir olması; Türkçede olmayan damaksıllaşmış ve artdamaksıllaşmış ünsüzlerin Rusçada var olması, ötümlüleşme/ötümsüzleşme süreçlerinin yazı diline yansımaması; bu süreçlerin düzensiz olması, Türkçede Rusçadan farklı olarak ötümlü ünsüzlerin yarı ötümlü olması, Türkçede ötümlü ünsüzlerin seslendirilmesi sırasında ton değişikliği gözlemlenmesi, ünsüz yığımlarında ünlü türetme eğilimi, Rusça öğrenimini etkileyen ve zorlaştıran faktörlerdir. Sonuç olarak, ana dili Türkçe olan kişilerin Rusça öğrenimi sırasında karşılaştıkları bu zorlukların üstesinden gelmek için, sesbilimsel özelliklere ve dilsel farklılıklara yönelik özel alıştırmalar yapılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akişina, A. ve Baranovskaya S. (1980). *Russkaya fonetika*. Moskva: Russkiy yazık.
- Barhudarova, Y. (2016). Analiz protivopostavleniya russkih soglasnih po gluhosti/zvonkosti v lingvodidaktičeskom kontekste. *Vestnik Moskovskogo universiteta* (C. 9. Filologiya, no 5, s. 9-24).
- Barsov, A. (1981). *Rossiyskaya grammatika*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- Brızgunuva, Y. (1977). *Zvuki i intonatsiya russkoy reči*. Moskva: Russkiy yazık.
- Dobrodomov, İ. ve İzmestyeva, İ. (2009). Rol gortannogo smıçnogo soglasnogo v izmenenii kontsa slova posle padeniya redutsirovvanih glasnih. *İzvestiya Samarskogo nauçnogo tsentra RAN*, 11(4-4), 1001-1006.
- Ergenç, İ. ve Bekar Uzun, P. (2017). *Türkçenin Ses Dizgesi*. Ankara: Seçkin.
- Gorşkova, K. ve Haburgayev, G. (1981). *İstoričeskaya grammatika russkogo yazıka*. Moskva: Vıssşaya şkola.
- Girjeva, G. (2015). *Fonetika sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: Flinta-Nauka.
- İzmestyeva, İ. (2009). Gortanniy smıçniy soglasniy v zvukovoy istorii russkogo yazıka. *İzvestiya Samarskogo nauçnogo tsentra RAN*, 11(4-2), 481-487.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kasatkin, L. (2005). *Russkaya dialektologiya*. Moskva: Akademiya.
- Knyazev S. (2021). On the interaction of phonetic parameters implementing the voiced / voiceless phonological opposition in Standard Modern Russian. *Siberian Journal of Philology*, 4, 137–153.

- Knyazev S. (2022). Three Different Strategies Of Voice Coarticulation In Modern Standard Russian. *Slověne* (C. 10, no 2, s. 297-320).
- Knyazev, S. (2006). *Struktura fonetiçeskogo slova v russskom yazıke. Sinhroniya i diohroniya*. Moskva: Maks-Press.
- Knyazev, S. ve Pojaritskaya, S. (2017). *Sovremennuy russskiy yazık. Fonetika*. Moskva: Yurayt.
- Koca, S. (2020). Klitik Kavramı ve Türkçede Klitikler -II, *Dil Araştırmaları*, 26, 7-36.
- Kodzasov, S. ve Krivnova, O. (2001). *Obşçaya fonetika*. Moskva: RGGU.
- Kolesnikova, S. (2015). *Sovremennuy russskiy yazık. Fonetika. Orfografiya. Leksikologiya. Slovoobrazovaniye*. (C. 1). Moskva: Yurayt.
- Krause, M. ve Dittmers, T. (2017). Proiznoşeniye smıçnih soglasnih v usloviyah nemetsko-russskogo kontakta. *Sotsio- i psihologiçeskiye issledovaniya*, 5, 39-51.
- Lomonosov, M. (1755). *Rossiyskaya grammatika*. Sankt-Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Matuseviç, M. (1976). *Sovremennuy russskiy yazık. Fonetika*. Moskva: Prosveşçeniye.
- Özsoy, A. S. (2004). *Türkçe'nin Yapısı-I. Sesbilim*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Panteleyev, A., Şeyko, Y. ve Belik, N. (2017). *Sovremennuy russskiy yazık. Fonetika. Fonologiya. Grafika. Orfografiya*. Moskva: RIOR: İNFRA-M.
- Pullum, K. G. ve Ladusaw, W. (1996). *Phonetic Symbol Guide*. (2. bs.). Chicago and London: University of Chicago Press.
- Reformatskiy, A. (1959). Obuçeniye proiznoşeniya i fonologiya. *Filologiçeskiye nauki*, 2, 145-156.
- Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. (W. Baskin, Çev.). New York: Philosophical Library.
- Şahin, Z. (2019). *Rusçanın Ses Dizgesi. Kuramsal Zemin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şahin, Z. (2020). Eski Rusçada Dar Ünlülerin Düşmesi ve Çağdaş Rusçaya Etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 642-654. <https://doi.org/10.29000/rumelide.792293>
- TDK. *Ünsüzlerin Nitelikleri*. Erişim tarihi: 09.03.2024, <https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/unsuzlerin-nitelikleri/>

Yüksel, C. (2010). Türkçede Ünsüz Ötümlülüğünün Sesbilgisel Çözümlemesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zinder, L. (1979). *Obçşaya fonetika*. Moskva: Vıssşaya şkola.

Summary

Every language has a unique sound structure. Sounds come together in words and affect each other, and as a result of this interaction, phonological processes occur. The presented study offers a comprehensive analysis of the vocalization and devocalization, which are the distinctive features of the consonant system of Russian. The research studies the interaction between voiced and voiceless consonants in Russian using literature review, description, phonological data analysis and comparative linguistic methods.

In the context of the voiced/voiceless feature in Russian, it is observed that while twenty-two phonemes form regular interchangeable pairs, the remaining voiced or voiceless phonemes can form irregular variants depending on the vocal environment. In addition to the many regular variables in a language based on the voiced/voiceless feature, the presence of irregular variables occurring in certain vocal environments makes the Russian sound system different from other languages and makes learning it difficult to a certain extent. During the learning process, special attention should be paid to the fact that Russian, unlike other languages, can form reciprocal voiced/voiceless pairs of fricative and plosive consonants. Additionally, it is important to note that Russian voiced consonants are fully voiced.

The voiced/voiceless quality of consonants in Russian is not only a qualitative feature, but also a feature that can appear or disappear depending on its position in the word or its phonological environment. In other words, the voiced/unvoiced feature of consonants has a functional nature. In Russian, a voiced consonant may become voiceless depending on its position in the word or its phonological environment; Similarly, a voiceless consonant can become voiced depending on the same conditions. Accordingly, while devocalization is defined as the loss of the voiced feature of a sound in a certain vocal environment or position; vocalization can be described as a voiceless consonant gaining a voiced feature in a certain vocal environment or position.

Vocalization and devocalization are phonological processes that are frequently encountered in Russian and have complex characteristics. In order to systematize the functioning of these processes, it is possible to list the weak positions of consonants in the context of the voiced/unvoiced feature in the Russian phonological tradition as follows: word-final position for voiced consonants; for voiced consonants, the position before the voiceless consonant; for voiceless consonants, the position before the voiced consonant. Positions before vowels and sonorants are strong positions in terms of the voiced/unvoiced feature of consonants. The strong position of a consonant before a sonorant in the voiced/voiceless context is an important feature that distinguishes Russian from other languages, especially Romance languages.

It is possible to say that Turkish has a generally positive effect on the process of learning Russian in the context of voiced and devoiced transformation, as this phenomenon is also seen in Turkish. However, in Turkish, unlike Russian, the position of voiceless consonants between two vowels can be considered as a weak.

Upon evaluating the conditions of strong and weak positions and interaction between consonants, it can be concluded that regressive assimilation occurs more frequently in Russian. However, Knyazev argues that the interaction during coarticulation can also be progressive. At the same time, devocalization is a more common process than vocalization. Historically, sound changes in Old Russian with the drop of the glottal plosive [ʔ] consonant and reduced vowels have affected the devocalization processes in modern Russian.

In modern Russian, devocalization occurs as a result of two basic phonological conditions. The first is positional devocalization, which occurs in voiced consonants in final sound positions such as word endings. The second is the devocing of the inner consonant

that occurs through the process of assimilation. Based on these two facts, it is possible to divide the devocalization process in Russian into two main categories: positional and interactional.

In Russian, voiced consonants in the final sound position lose their voiced characteristics and turn into the corresponding voiceless consonants, in other words, they become voiceless by undergoing a positional change. It should be noted that in standard Russian, while only voiceless pronunciations of voiced consonants in the final position are accepted as correct, there is no standard for the pronunciation of sonorant in the final position, but voiced pronunciations are more common.

In Russian, voiced/unvoiced assimilation occurs in both words and prosodic phrases. Under these structures, the voiced/voiceless assimilation phenomenon varies depending on the interaction type and sound characteristics.

The inner voiced/voiceless assimilation phenomenon generally occurs regressively between consonants in Russian. It is possible to conclude that there is no assimilation between sonorants and consonants, that the devocalization seen in sonorants is a result of coarticulation and is not sufficient for a phoneme and can only be considered as an allophone. Voiced/voiceless assimilation seen in prosodic phrases also occurs more regularly regressively. The assimilation phenomenon shows certain irregularities in consonant clusters formed with sonorants and in prosodic clusters formed with meaningful language elements. Speech style and rate affect voiced/unvoiced assimilation, vocalization is more common in fast daily speech.

Turkish students often find learning Russian challenging due to several key differences in the languages' phonetic systems. Turkish has only four regular pairs of voiced and voiceless consonants, compared to eleven in Russian. However, the number of reciprocal pairs is not the only difference. Russian voiced consonants are fully voiced, while Turkish voiced consonants are just semi-voiced and have tendency to change the level of tone while pronouncing. It should also be noted that there is a tendency to prothesis between coconsonants, which in turn impedes the process of vocalization and devocalization. In order to overcome these difficulties that Turkish speakers face while learning Russian, it is of great importance to carry out special exercises regarding phonological features and linguistic differences.